

ПРОБЛЕМИ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НА СТРАХОВОМУ РИНКУ

О.М. КИСЕЛЬОВА

Рахункова палата України, м. Київ

Ця стаття присвячена проблемам мотивації інвестиційної діяльності на страховому ринку України, теоретичним та практичним дослідженням процесів формування інвестиційного ресурсу на страховому ринку і державним механізмам керування інвестиційною активністю

Постановка завдання

Проаналізувати основні тенденції та стан розвитку страхового ринку, його взаємозв'язок з ринком інвестицій; визначити вплив державних регуляторів на розвиток інвестиційної діяльності на страховому ринку.

Мета даної статті полягає в удосконаленні державних важелів управління інвестиційними процесами в Україні.

Результати та їх обговорення

В Україні останнім часом намітились тенденції уповільнення нагромадження капіталу та заощаджень, що негативно впливає на інвестиційні процеси. Темпи приросту валового заощадження протягом 2000-2007 років були нерівномірними, коливались по періодах та в середньому складала 22,5 відс. (з розрахунку на рік), що майже вдвічі менше, ніж в країнах з розвинутою ринковою економікою. Вкладення коштів у основний капітал більш всього відбувається за рахунок власних коштів підприємств (69 – 58% до суми всіх інвестицій), кредитів банків (відповідно у 2006 р. – 15,5%), інших джерел (в т.ч. страхових компаній – 9%). Вплив бюджетного фінансування залишається стабільним та на рівні 10 відсотків (табл.1). Таким чином, найбільш впливовим сектором економіки, через який здійснюється стимулювання інвестиційної діяльності, залишається банківський сектор. За експертними оцінками вітчизняних економістів, на найближчу перспективу він буде утримувати лідерство на ринку інвестицій.

Питома вага залучення інвестицій через страховий ринок в Україні залишається досить низькою, що зумовлює необхідність додаткового дослідження та вивчення причин цього явища. По відношенню до ВВП страхові премії в країнах з розвинутою ринковою економікою складають від 8 до 12 %, тоді як в Україні – лише 3,5% або втричі нижче зазначеного рівня в 2003 році та 5,6% – в 2004 році, 2,2 % – в 2006 р. Аналогічними темпами вкладувались інвестиції протягом 2007 року та I-півріччя 2008 р. В умовах фінансової кризи країна зацікавлена в будь-яких резервах інвестиційних коштів, тому страховий ринок не може залишатись осторонь цих процесів.

Технічні резерви страховиків певною мірою відображають стан накопичення інвестиційного ресурсу на страховому ринку. Динаміка формування технічних резервів страховиків (табл. 2) свідчить, що інвестиційний ресурс на страховому ринку динамічно розвивається, частка страхових резервів в обсягах страхових премій постійно зростає і досягла в 2006 році більш, ніж 50%, а по відношенню до обсягів чистих премій – біля 85%. Зазначена динаміка свідчить про посилення вимог зі сторони держрегулятора до страховиків в частині підвищення гарантованості їх відповідальності перед страхувальниками та застрахованими особами.

Таблиця 1. Інвестиції в основний капітал за джерелами фінансування, млн.грн.

Показники	Одиниця виміру	Роки							
		2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Усього	млн.грн.	23629	32573	37178	51011	75714	93096	125254	
	%	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
в тому числі:									
держбюджет	млн.грн.	1210	1749	1863	3570	7945	5077	6846	
	%	5,1	5,4	5,0	7,0	10,5	5,5	5,5	
місцевий бюджет	млн.грн.	975	1332	1365	2095	3544	3915	5446	
	%	4,1	4,1	3,7	4,1	4,7	4,2	4,3	
власні кошти підприємств	млн.грн.	16198	21770	24470	31306	46685	53424	72337	
	%	68,6	66,8	65,8	61,4	61,7	57,4	57,8	
кошти іноземних інвесторів	млн.грн.	1400	1413	2068	2807	2695	4688	4583	
	%	5,9	4,3	5,6	5,5	3,6	5,0	3,7	
кошти населення	млн.грн.	1176	1415	1573	1822	2577	3091	5110	
	%	5,0	4,4	4,2	3,6	3,4	3,3	4,1	
кошти банків	млн.грн.	391	1400	1985	4196	5736	13740	19406	
	%	1,7	4,3	5,3	8,2	7,6	14,8	15,5	
інші джерела	млн.грн.	2279	3494	3854	5215	6533	9161	11526	
	%	9,6	10,7	10,4	10,2	8,5	9,8	9,1	

Джерело: розроблено автором на основі даних статистичного щорічника України за 2007 рік

Однак, для розвитку економіки недостатньо лише накопичувати інвестиційний ресурс, важливе значення має ефективне його використання в напрямку інвестиційного спрямування. Ця ключова проблема інвестиційної діяльності на страховому ринку не вирішена, оскільки значна сума накопиченого ресурсу вимивається за кордон чекрез перестраховання.

У 2004–2006 роках (в порівнянні з 2003 роком) обсяги перестраховання за кордон скоротились. Але, слід відмітити, що в цей період практично в тій же пропорції збільшились обсяги перестраховання на внутрішньому ринку.

Таблиця 2. Динаміка обсягів страхових премій та резервів в економіці України

Рік	Страхові премії, млн.грн.	Чисті страхові премії, млн.грн.	Страхові резерви		
			млн.грн.	% до премій	% до чистих премій
1996	317,8	299,1	92,7	29,2	31,0
1997	408,4	378,8	159,8	39,1	42,2
1998	789,2	683,6	447,7	56,7	65,5
1999	1164,0	990,3	537,0	46,1	54,2
2000	2136,0	1699,2	959,0	44,9	56,4
2001	3030,0	2522,5	1185,2	39,1	47,0
2002	4442,0	3646,1	1896,9	42,7	52,0
2003	9135,0	6894,4	3774,9	41,3	54,8
2004	19431,0	9664,5	8272,0	42,6	85,6
2005	12853,5	7482,8	5045,8	39,3	67,4
2006	11975,3	7185,2	6078,1	50,7	84,6

Джерело: розраховано автором на основі даних Держфінпослуг та Ліги страхових організацій (http://www.uainsur.com/ua/insurance_market_analysis)

Порівняно з країнами Західної Європи процеси перестраховання в Україні як на внутрішньому ринку, так і до нерезидентів виглядають малоефективними, оскільки рівень повернення коштів

від перестраховиків у вигляді страхових виплат (страхового відшкодування) майже у 8 – 10 разів нижчий, ніж в країнах з розвинутою ринковою економікою.

Рівень страхових виплат можливо розглядати як певний різновид рентабельності страхової діяльності, який відображає, скільки заощаджень (із загальної кількості залучених) було повернуто страхувальникам і скільки залишилось у власності страховика в якості його доходів та потенційно можливих інвестицій.

В сфері страхування поряд з активними процесами приросту прибутку страховиків відбувається поступове скорочення темпів сплати податку на прибуток. Зниження обсягів сплати податку на прибуток при нарощуванні обсягів валових премій, скорочення страхових виплат свідчать про наявність тінювих схем в оподаткуванні страхової галузі. Порівняльний аналіз податкового навантаження на доходи страховиків з податковим навантаженням, що склався в цілому в Україні, приведено в табл. 3.

Страховий ринок в Україні неоднорідний і поділений на «класичне» і «некласичне» страхування. „Некласичне„ страхування, яке представлене компаніями, що займаються «псевдострахуванням» (схемні компанії), негативно впливає на конкурентне середовище на страховому ринку, оскільки податкове навантаження в цьому секторі значно нижче, ніж в секторі класичного страхування, якому властиві високий рівень резервування та страхових виплат (страхового відшкодування).

Таблиця 3. **Питома вага податку на прибуток та податку на додану вартість до суми доходів, млн. грн.**

Показники	2002 р.	2003 р.	2004 р.	2005 р.	2006 р.
В цілому в Україні					
1. Валові доходи	61954	75286	91529	134183	171812
2. Податок на прибуток	9398	13237	16162	23464	26172
3. Податок на додану вартість	13471	12598	16733	33804	50397
4. Разом податків (2+3)	22869	25835	32895	57268	76569
5. Питома вага податків, (%) (4:1)	36,9	34,3	36,0	42,7	44,6
В сфері страхування					
1. Валові доходи	6167	14913	27823	23927	25511
2. Страхові премії передані в перестраховання	2099	4826	11553	6116	5612
3. Чисті валові доходи (1-2)	4068	10087	16270	17811	19899
4. Податкові платежі	97	143	245	251	300
5. Питома вага податків, (%) (4:3)	2,4	1,4	1,5	1,4	1,5

Джерело: розроблено автором на основі даних статистичного щорічника України за 2006 рік

Відсутність державних регуляторів, які б урахували рентабельність страхування (рівень страхових виплат) по операціях страхування і перестраховання і в залежності від цього коригували податкове навантаження на страховиків, призводить до того, що «класичне» страхування перебуває у менш вигідному становищі, ніж сектор «некласичного» страхування. «Класичний»

сектор вимушений пристосовуватись до існуючих умов функціонування і включати до свого страхового портфелю, крім видів страхування, за якими він спеціалізується, ті, за якими найменше всього виникає відповідальність, тобто залучатись до схем в оподаткуванні, що негативно впливає на мотивацію інвестиційної діяльності та надходження в бюджет частини коштів інвестиційного ресурсу. Наявність на страховому ринку тіньових схем перерозподілу доходів, які уникають оподаткування, відволікає кошти інвесторів від реального інвестування, завдає шкоди мотивації інвестиційної діяльності. Саме тому створення прозорих умов оподаткування є основним фактором, який забезпечує мотивацію до здійснення інвестиційної діяльності в класичному секторі страхового ринку. Тому пропонується ввести критерії щодо визначення класичних страхових компаній.

Цей перелік, на наш погляд, може включати такі вимоги (критерії):

- фінансово стійкі компанії (висока ступінь капіталізації, резервування);
- рівень страхових виплат за операціями не менший за 50%;
- в страховому портфелі компанії переважають довгострокові договори;
- страхові тарифи відповідають середнім значенням по ринку;
- частка перестраховання власних ризиків менше, ніж 50% (надходження від перестраховиків складають не менше 50% до суми премій переданих в перестраховання);
- тривалий період функціонування на страховому ринку, не менше трьох років.

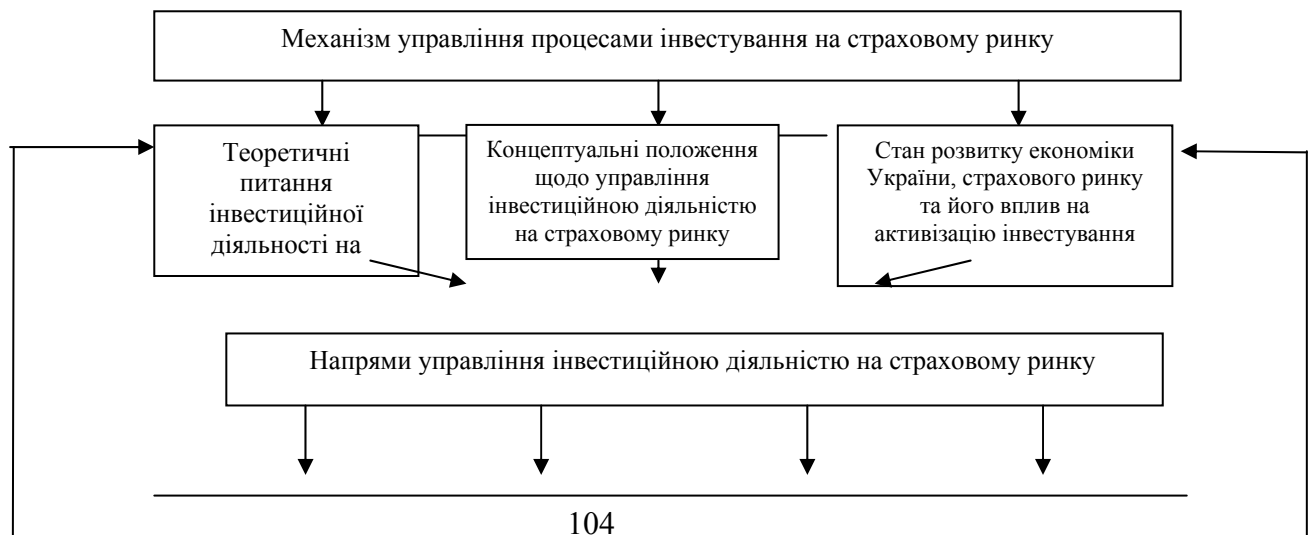
Розробка механізмів регулювання страхової діяльності на першому етапі розвитку страхового ринку повинна здійснюватись із урахуванням показника рівня страхових виплат як по операціях страхування, так і перестраховання.

На страховому ринку України для забезпечення мотивації залучення заощаджень застосовуються податкові стимули та одночасно державні жорсткі адміністративні регулятори щодо напрямів розміщення інвестиційних ресурсів (концепція батога та пряника). Держава, шляхом адміністративного впливу на нормативи резервування, ліцензування та рейтингування страховиків, визначення напрямів розміщення коштів страхових резервів, здійснює управління інвестиційною діяльністю на страховому ринку, управляє перерозподілом інвестиційного ресурсу по секторах ринку інвестицій, обмежуючи страховиків у прийнятті ефективніших пропозицій.

З іншого боку, з метою залучення інвесторів на страховий ринок, практично всім учасникам страхового ринку надаються численні податкові преференції, які використовуються ними для ухилення від сплати податків, внаслідок чого їх ефективність залишається низькою.

Схема управління процесами інвестування на страховому ринку наведено на рис. 1.

В Україні в умовах перебування страхового ринку на першій стадії свого розвитку не створено передумов для послаблення державного адміністративного втручання на управління інвестиційною діяльністю на страховому ринку та переходу на виключно економічні важелі управління.

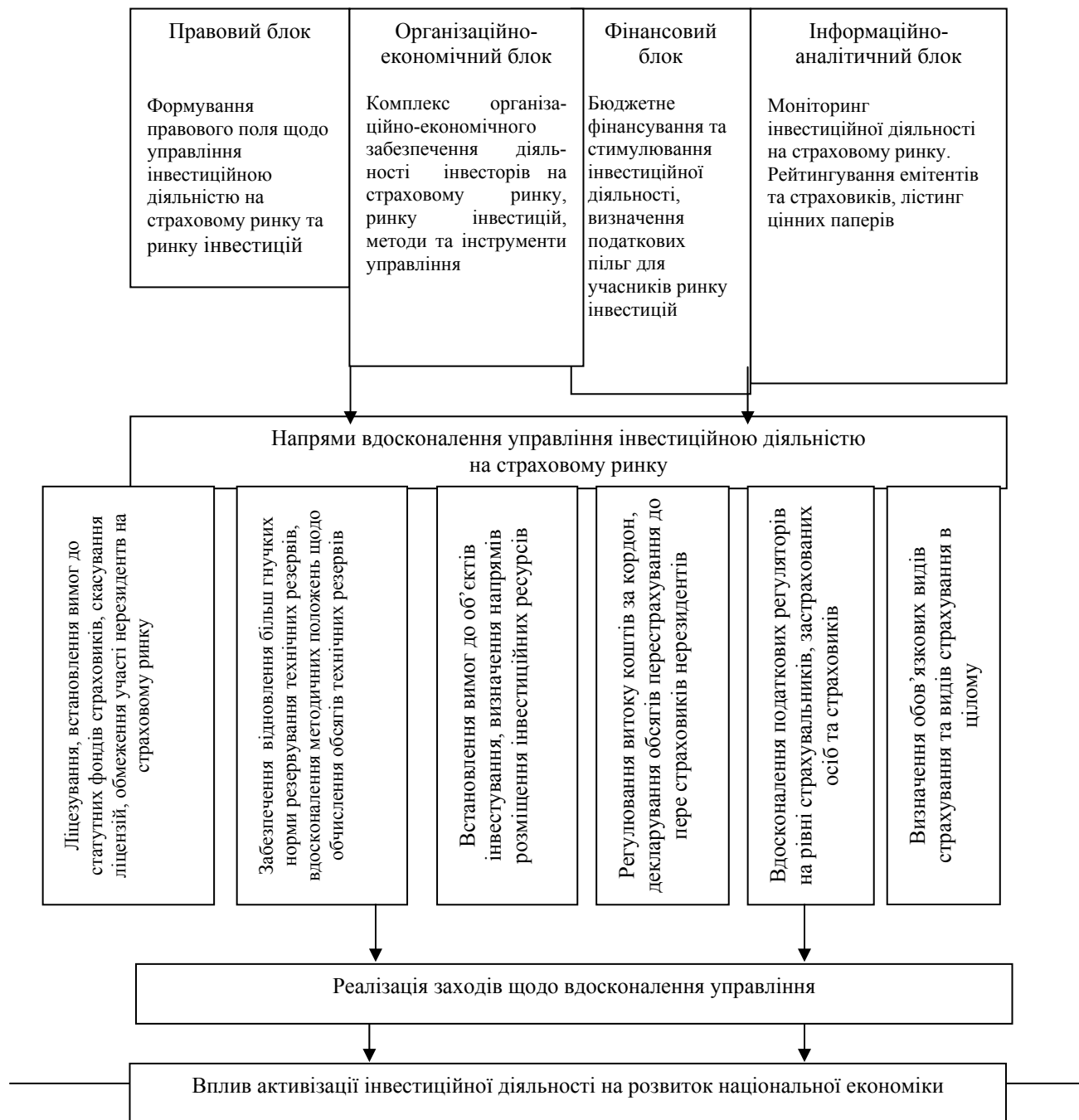

Рис. 1. Механізм управління процесами інвестування на страховому ринку

На застосування адміністративних важелів управління інвестиційною діяльністю на страховому ринку, впливають такі його особливості:

- страховий ринок та ринок інвестицій перебувають на стадії становлення;
- наявність іноземного капіталу в статуті страхових компаній та ризиків щодо вивезення інвестиційного ресурсу;
- страховий ринок неоднорідний і поділений на «класичний» сектор, який займається реальним страхуванням, та «некласичний», який залучається до схемних операцій;
- значні обсяги вивозу капіталу за кордон через перестраховання;
- політична нестабільність, недосконалість і нестабільність законодавства.

Податкові регулятори, які діють на страховому ринку, недосконалі, допускають множинне трактування норм та дозволяють ухилитись від оподаткування всім учасникам страхового ринку. Користуючись коштами своїх клієнтів, страховики надають за комісійну винагороду страхувальникам послуги по оптимізації оподаткування, переводу заробітної плати в «тінь», переводу коштів за кордон без відповідного їх оподаткування, внаслідок чого процвітає корупція та відбувається відволікання інвестиційного ресурсу. Тому необхідно вжити комплекс заходів упереджувального характеру щодо упередження поширення схемного страхування шляхом посилення контролю за ліцензуванням страхової діяльності і її заборони у страховиків, які залучались до операцій схемного страхування. Для цього пропонується законодавчо визначити процедуру виявлення фіктивної (схемної) діяльності на страховому ринку та передбачити відповідальність для всіх учасників фіктивного (схемного) страхування.

Основним регулюючим документом з питань оподаткування прибутків у інвесторів є Закон України «Про оподаткування прибутку підприємств» (далі – Закон), в якому, на жаль, закладені схеми ухилень від оподаткування.

Зокрема, у страхувальників – юридичних осіб окремі витрати по страхуванню відображаються у складі валових витрат, витрати за обов'язковими видами страхування в повній сумі враховуються у складі валових витрат страхувальника, а витрати на додаткове пенсійне забезпечення відносяться до складу валових витрат обмежено. Підприємство за рахунок валових витрат, може здійснювати страхові платежі за своїх найманих осіб.

Наприклад, підприємство вирішило застрахувати своїх працівників на умовах додаткового пенсійного забезпечення за списком. Сплата внесків складає 1 тис.грн.

В даному випадку у підприємства збільшуються валові витрати на 1 тис. грн., а у страхової компанії не виникає податкових зобов'язань, оскільки доходи від страхування життя оподатковуються за нульовою ставкою. Реально підприємство заплатить страховику лише суму комісійної винагороди за послуги «схемного страхування» та по податковому обліку збільшить (по нарахуванню) валові витрати. Далі договір достроково розривається, і, якщо не виписувати правила податкової поведінки, така схема може використовуватись для ухилення від оподаткування, враховуючи те, що підприємство може отримувати викупну суму, яка згідно з нормами Закону не підлягає оподаткуванню.

Крім вказаної схеми, існують інші, які використовують недоліки формування бази оподаткування у страховика та страхувальника для ухилень від оподаткування.

Установлення пільгового режиму оподаткування для всіх операцій страхування життя та пенсійного забезпечення дозволяє перевести в пільговий режим оподаткування доходи роботодавців по добровільному пенсійному страхуванню, страхуванню ризиків життя і відповідальності. Такий режим оподаткування знівелював переваги довгострокового страхування життя, яке на довготривалу перспективу забезпечує розміщення заощаджень на страховому ринку.

Механізм регулювання витоку внутрішнього інвестиційного ресурсу за кордон з використанням рейтингів фінансової надійності провідних західних рейтингових агентств ускладнює управління перетоками коштів за кордон, збільшує адміністративні витрати страховиків і страхувальників, спрямовує перетоки коштів на західні ринки, операції перестраховування на яких є дорожчими, внаслідок

чого втрачається внутрішній інвестиційний ресурс, дорожчають страхові послуги. Такий механізм відповідає інтересам крупного капіталу, який зацікавлений перевести заощадження в безпечну зону на західні ринки, чим стимулюється витік коштів з України. Слід відмітити наступні недоліки діючих податкових механізмів:

- відсутність чіткого розмежування переліку доходів страховиків, які оподатковуються за різними ставками оподаткування (в тому числі податком на валові доходи та податком на прибуток);
- відсутність методів і порядку застосування звичайних цін;
- недосконалий механізм відповідальності сторін процесу страхування під час дострокового розірвання договорів страхування;
- виведення з-під оподаткування податком на прибуток за ставкою 25%, значної частини доходів страховика;
- неврахування принципу зв'язку витрат на страхування у страхувальника - юридичної особи з його виробничою діяльністю під час визначення валових витрат;
- повне звільнення від оподаткування доходів страховиків, отриманих від страхування життя, незалежно від тривалості залучення коштів населення;
- встановлення ставки оподаткування на валові доходи страховика без урахування рентабельності видів страхування;
- складний механізм контролю рейтингів перестраховиків – нерезидентів, що ускладнює адміністрування податків;
- застосування страховиками різних методичних підходів до оподаткування прибутку, отриманого від страхової діяльності.

На ринку цінних паперів, з яким тісно співпрацює страховий ринок, діє безліч безсистемно наданих податкових пільг, які не сприяють інвестиційним процесам. Чинний механізм оподаткування операцій первинного розміщення цінних паперів та їх погашення емітентом як на первинному, так і на вторинному ринках цінних паперів передбачає звільнення від оподаткування коштів, які отримує інвестор в момент їх погашення емітентом. Зазначені пільги призводять до значного заниження об'єкту оподаткування у інвестора у вигляді врахування у валових витратах витрат на придбання цінних паперів та звільнення від оподаткування доходів, отриманих інвестором під час погашення емітентом цінних паперів, внаслідок чого у інвестора в подвійному обсязі занижується об'єкт оподаткування.

Крім того, емітент не враховує в складі оподатковуваних прибутків залучені від інвесторів кошти, отримані ним від емісії цінних паперів.

Тобто, податкові преференції, передбачені для обох сторін операції емісії цінних паперів, стимулюють поширення ухилення від оподаткування та сприяють використанню цінних паперів в операціях податкового планування, відволікаючи їх від використання в інвестиційній діяльності.

Операції з безстроковими цінними паперами надають можливість інвесторам амортизувати витрати, понесені у зв'язку з придбанням таких цінних паперів, а доходи, отримані від погашення таких цінних паперів - не включати до об'єкту оподаткування, внаслідок чого з-під оподаткування у інвесторів виводяться значні суми доходів, що дозволяє їм занижувати об'єкт оподаткування від здійснення інвестиційної діяльності та застосовувати оптимізаційні схеми виведення з-під оподаткування кредитних

операцій. В частині оподаткування операцій з цінними паперами в Україні створена «податкова гавань», внаслідок чого інвестиційна діяльність платника податку практично звільняється від оподаткування.

Страховики, інші суб'єкти ринку фінансових послуг, які активно використовують операції з цінними паперами в своїй діяльності, отримують в порівнянні з іншими платниками податків додаткові переваги у вигляді несплати до бюджету податку з прибутку, отриманого від інвестиційної діяльності. Проте, численні податкові преференції мають зворотній ефект, вони приваблюють не реальних інвесторів, а суб'єктів, які зацікавлені в схемних операціях на ринку цінних паперів.

Аналіз норм чинного законодавства в частині оподаткування дивідендів свідчить, що на рівні фізичних та юридичних осіб в чинному законодавстві закладені дискримінаційні моменти. Проте, використання цієї схеми на рівні акціонерів призводить до податкової дискримінації, що спостерігається у фізичних осіб, які сплачують податок з доходів фізичних осіб за ставкою 15 відс. від суми дивідендів, тоді як акціонери – юридичні особи взагалі звільняються від оподаткування дивідендів, отриманих від резидентів. Зокрема, інвестори – юридичні особи не включають отримані дивіденди від резидентів до оподаткованого доходу, тоді як у фізичних осіб – акціонерів такі дивіденди є об'єктом оподаткування. Дивіденди, отримані від нерезидентів, є об'єктом оподаткування у будь-яких акціонерів. Зазначені правила оподаткування дивідендів у акціонерів призводять до того, що акціонери – фізичні особи, у яких податкове навантаження є більшим, ніж у акціонерів – юридичних осіб, будуть намагатись уникати оподаткування. Зокрема, якщо емітент та акціонер є пов'язаними особами, то фізична особа зацікавлена в тому, щоб кошти дивідендів не оподатковувались у неї, а перебували в обороті юридичної особи.

Розміщення інвестиційних ресурсів, сформованих на страховому та на фондовому ринках України, в умовах нестабільної економічної ситуації, дії непрозорих правил оподаткування цінних паперів є ризиковим і навіть небезпечним процесом, негативно впливає на гарантування страхового забезпечення.

Висновки

Наукова аналітика теоретико-методичних підходів до управління інвестиційною діяльністю дозволила констатувати, що страховий ринок – це багатогранна, комплексна система економічних, соціальних, політичних, правових, фінансових, психологічних та інших взаємозв'язків в основі яких знаходиться поєднання інтересів людини (як окремої особистості) та загальносуспільних інтересів щодо захисту інвестиційної діяльності. Страховий ринок може бути ефективним державним інструментом мотивації інвестиційної діяльності та регулятором в розподілі інвестиційного ресурсу за загальнодержавними напрямками. Проте, в даний час державні важелі управління інвестиційними ресурсами на страховому ринку є неефективними, за їх участю відбувається витік інвестиційного ресурсу за кордон, а численні податкові пільги використовуються учасниками страхового ринку не для посилення інвестиційної активності, а для ухилень від оподаткування. Тому в Україні наріла нагальна потреба зміни існуючих методів державного управління інвестиційними процесами на страховому ринку, в першу чергу податкових регуляторів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України «Про оподаткування прибутку підприємств».
2. Закон України «Про страхування».

3. Кисельова О.М. Модель оподаткування страхової галузі / О. Кисельова // Наукові праці НДФІ (Мінфін України НДФІ) – Випуск 4 (37) – К. – 2006. – с.123–130.
4. Кисельова О.М. Концептуальні підходи щодо моделювання оподаткування страхової діяльності / О. Кисельова // Матриця продуктивної економіки (монографія, за ред. Бондар І. К.) – К.: Видавничий дім «Корпорація», 2006. – с.197–261.
5. Кисельова О.М. Страхування як економічна категорія в контексті оподаткування / О. Кисельова // Формування ринкових відносин в Україні (збірник наукових праць). – Випуск 11 – К.: – 2006.– с.76–81.
6. Кисельова О.М. Фактори, які впливають на розвиток страхового ринку України / О. Кисельова // Формування ринкових відносин в Україні (збірник наукових праць). – Випуск 2 – К.: – 2007.– с.76–80.
7. Кисельова О.М. Модель оподаткування страхової діяльності: тенденції та механізми (монографія, за ред. Бондар І. К.) / О. Кисельова - К.: Видавничий дім «Корпорація». –2006.– 375 с.
8. Taxing Insurance Companies OECD publication, 2 rue Andre-Pascal Printed France, 2001.–108 с.
9. Шарп У.Ф. Інвестиції / Уильям Ф. Шарп, Гордон Дж. Александр, Джеффри В. Бэйли (пер. с англ. Буренина А. Н.) – М.: ИНФРА-М, 1997. – XII. – 1024 с.

Надійшла 10.12.2008

УДК 658.589

ПРОГРАМУВАННЯ РОЗПОДІЛУ КАПІТАЛЬНИХ ВКЛАДЕНЬ НА ІННОВАЦІЙНИЙ РОЗВИТОК ЯК ІНСТРУМЕНТ АКТИВІЗАЦІЇ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ

А.А. КОВАЛЬ

Київський національний університет технологій та дизайну

В статті запропоновано модель програмування капітальних вкладень на інноваційну діяльність, мета якої – розподіл сукупного фонду капіталовкладень на інноваційний розвиток між галузями народного господарства таким чином, щоб сумарний ефект зроблених капіталовкладень на інноваційний розвиток був максимальним

На сучасному етапі управління інноваційною діяльністю промислових підприємств України важливим стає пошук джерел інвестування вітчизняних підприємств. Різке скорочення в останні роки інвестицій, передусім у реальний сектор економіки країни, призвело до загрозливого зниження виробництва високотехнологічної продукції, що є наслідком суперечностей, які виникли в процесі реформування економіки і перешкоджають досягненню цілей інноваційного розвитку.

Багато питань, щодо програмування капітальних вкладень інноваційної діяльності на сьогодні все ще залишаються дискусійними і теоретично нерозробленими [1–5]. Типове завдання, яке часто зустрічається в практиці програмування капітальних вкладень, яке стосується, як правило, економіки в цілому – це завдання на складання оптимальної програми напрямків капіталовкладень. Воно полягає у розподілі капітальних вкладень за галузями народного господарства (промисловість, сільське господарство і т.д.) з метою одержання найбільшого економічного ефекту.

Таким чином, це завдання відноситься до класу завдань на прикріплення.